

Mackův Jagellonský věk v kontextu moderní historiografie (Petr Čornej) 10**Kapitola 1. Města a měšťané 19****Města královská, poddanská, městečka 19**

Pojem měšťané se nevztahuje ke kompaktní, jednotné sociální skupině. Královská a poddanská města – rozdíly mezi nimi. Počet královských měst v Čechách a na Moravě. Odpor měst královských proti zastavování měst šlechtě. Poddanská města. Městečka a města. Stupeň urbanizace českých zemí. Počet obyvatel měst a městeček. Podíl městského obyvatelstva na populaci království.

Samospráva královských měst 30

Sociální diferenciacie měšťanstva – ceny domů, dávky, právní předpisy, výzbroj. Městská privilegia, ekonomika a sociální prestiž královských měst. Polepšení erbů, červený vosk v královských městech. Výkup rychet. Města a král, podkomoří, spor o Rendla. Postavení Prahy, svobodná volba konšelů. Úzká sociální základna pro volbu městské rady.

Velká obec a demokratizační tendence 47

Demokratizační tendence v královských městech. Velká obec a vzrůst její pravomoci (politická moc, celozemské zájmy, ekonomika, náboženství). Václav z Řepnice, nejvýznamnější ztělesnění politiky velké obce. Opožděný vývoj velké obce na Moravě. Radikální projevy velké obce. Zneužívání obce a manipulace obcí. Evropské rozměry významu velké obce v českých městech.

Samospráva poddanských měst 66

Rysy demokratizace v poddanských městech. Stálý dohled vrchností na poddanská města. Slib člověčenství, přísahy, napětí, ale i harmonie v poměru k vrchnostem. Tržní konkurence poddanských měst. Odpor královských měst proti novému vysazování měst a městeček. Červený vosk a erb i poddanským městům.

Města – vojenské pevnosti 80

Vojenská síla poddanských měst. Sílicí vojenská připravenost královských měst: dělostřelba a ručnice. Žoldněří a městská vojska.

Měšťané – feudální vrchnosti 86

Hromadění pozemkového majetku. Náčrt vzestupu majetku „na zemi“ v královských a poddanských městech. Snahy vyrovnat se feudálům. Tezaurace městského kapitálu v pozemcích oslabuje možnosti kapitalistického rozvoje výroby. Ztráta vesnických spojenců.

Individualismus ve městech. Portréty čtyř patricijů (Valečovský, Ziga, Pašek, Hlavsa) – konkretizují obecné rysy měšťanstva.

Městská chudina 106

Pojem chudoby a chudiny. Služky, čeledě, nádeníci, námezdní pracovníci. Almužna. Žebráci. Chudina a lupičství.

Domy, ulice, náměstí, vodovody 119

Městské domy, chalupy a chatrče. Vlása dřeva; nastupuje sklo do oken, tašky. Proměna jizby ve světnici. Komíny a kachlová kamna. Lucerna, kuchyně, sklep. Péče o čistotu ve městech, pokračuje dláždění; odpadky. Úloha měst v rozvoji čistotnosti, mentální zábrany. Domácí zvířata v ulicích, pobíjení psů. Vodovody a rurmaistři. Kašny – nová centra družnosti.

Osobní hygiena, lázně, špitály 139

Hygiena – každodenní očista těla, umývadla. Z léku prostředek k mytí – mýdlo. Čištění zubů, úprava tváře, vlasů a vousů. Veřejné lázně v rozkvětu. Lázně pro chudé. Špitály v českých zemích a v Evropě. Nedostačující počet lůžek ve špitálech. Zbožné odkazy ke špitálům, vznik nových špitálů.

Lékařství, Jan Černý, Mikuláš Klauďán 149

Lékařská péče; doktoři a lékaři. Lékařské studium. Jan Černý, jeho dílo a činnost. Mikuláš Klauďán, dílo. Další lékaři a doktoři. Nejčastější nemoci, specializace lékařů. Rozumné lékařské zásady, iracionalismy, pověry. Úcta ke stáří. Lékaři, léky, lékárníci. Horké prameny, léčivé vody.

Smrt, pohřby, hřbitovy 168

Smrt, pocity smrti. Proč u nás chybí Triumfy a Tance smrti? Rady „dobrého umírání“. Křesťanský pesimismus – smrt hrozí člověku. Jan Bechyňka a „dobrá smrt“. Sebevrazi a sebevraždy. Pohřby bez rakví – přepych při pohřbech. Hřbitovy uvnitř měst, pastviště a tržiště. Mrtvola – předmět politické nenávisti.

Trestní právo, mučení, poprav, tresty smrti 185

Tresty smrti a krutosti trestního práva městského i zemského. Absence psychologicky promyšlených trestů. Trest a pomsta. Opouštění starších praktik, řečníci. Divokosti sporů odpovídá krutost mučení, výslechů. Vězení má oslabovat fyzickou odolnost viníků. Absence věznic. Poprava jako divadlo i jako akt zastrasování. Stupnice trestů smrti od oběšení až k upálení. Uherské novoty při popravách? České ukrutnosti ustupují ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi. Husitský odpor k trestu smrti.

Prostituce. Postavení ženy 202

Husitský odpor k nevěstincům. Rozdíly mezi katolickými a kališnickými městy. Nevěstky působí i v kališnických městech. Důsledky husitského odporu k prostituci. Postavení měšťanské ženy

nedosahuje úrovně šlechticů. Žena podřizena muži a bita. Ženy-travičky a hon na čarodějnice? Zásvity laskavějšího postoje mužů ke společenskému postavení měštek. Manželství ve městech, bigamie a utraktivisté. Trestry mimomanželského styku nemohou sexuální styky zadržet. Zkoušky poctivého spaní. Erotika oživuje a strhává. Sňatky a svatby.

Děti, školy, univerzita 223

Dítě, dětská úmrtnost. Husitská tradice, zvýšená péče o dítě trvá. Výchova dětí je však přísná, s fyzickými trestry. Bechyňkovy výzvy k laskavému zacházení s dětmi. Hustá síť městských škol slouží výuce mládeže. Počet škol zvolna roste. Školy bratrské, židovské a tzv. postranní, soukromé. Ustupuje analfabetismus. Neexistuje uniformita škol nižších a vyšších (latinských). Žáci domácí i zahraniční. Péče konšelů o školy. Vypěstlost bratrského školství. Dívky navštěvují školy zcela výjimečně. Pražská univerzita spjata se zápasy městského stavu. Hluboký pokles její úrovně. Vedle panských synků i měšťané (zvl. němečtí) studují v zahraničí. Nízká sociální prestiž bakalářů a mistrů. Marne pokusy o reformu univerzity. Morální pokles univerzity. Zásahy městské rady do vnitrouniverzitních záležitostí.

Ošacení, úprava zevnějšku, šperky, skvosty 245

Měšťanská móda respektuje sociální přehrady. Módní vlny ze západní i východní Evropy. Drahocenné odívání. Úprava vlasů a vousů. Šperky a skvosty v měšťanských domech.

Strava, jídlo a pití 251

Rozdíly ve stravě měšťanů. Nástup cínových talířů, sklo. Maso v jídelníčku měšťanstva, spor o způsob výseku masa. Pivo a víno soupeří, kořalka nastupuje. Příčiny vzrůstajícího opilství. Měšťanské hostiny, kvasy. Hospody a krčmy.

Volný čas, slavnosti, hry, estetické zážitky 268

Volný čas měšťanstva předmětem sporů. Svátky a neděle. Radosti a zábavy v kruhu církevního roku s vrcholky: masopust a posvícení. Rodinné slavnosti. Hry v kostky, v karty, v šachy cílem kritiky. Zákazy her o peníze. Tance. Lov ustupuje ve srovnání se šlechtou do pozadí. Tělesné cviky, bruslení, sáňkovaní. Sřelba ku ptáků, střelecké závody. Zahrádky, procházky, estetické záliby měšťanstva. Čtenáři a knihovny. Smysl měšťanstva pro výtvarná umění a hudbu.

Kapitola 2. Sociálně-politické zápasy ve městech 293

Města jevištěm sociálně-politického neklidu. Obava konšelů z bouří. Lidové bouře chápány obdobně jako přírodní katastrofy. Obtíže při klasifikaci revolučního hnutí ve městech. Tovaryšské organizace a stávky. Bouře havířů v Kutné Hoře v l. 1494 a 1496. Krveprolití v Poděbradech. Stávky uhlířů, jejich protestní shromáždění. Vzbuření proti prelátům. Zápas poddanských měst proti vrchnosti. Vzpouře chudiny proti židům. Vedle těchto periferních jevů je v centru revolučního hnutí boj městských obcí proti oligarchii. Pražské povstání v r. 1483 vyrůstá z bojů obce, je však i vzpourou radikálních kališníků proti aktivizaci katolické menšiny. Morová rána a hladomor zosřily revoluční náladu. Král Vladislav se marně snaží soupeře uklidnit a radikály zastrážit. Jeho útek z Prahy před morem povzbuzuje výbuch bouře. Aktivizace kališníků v celozemském měřítku. Přípravy na pobití radikálních kališníků v Praze vyzrazeny. 24. září 1483 útočí radikální kališníci proti oligarchii, katolíkům a Němcům. První mrtví při dobytí radnic. Loupeživý útok chudiny proti židům a klášterům. Rozsudky smrti nad bývalými konšely. Žádosti o po-

moc ke kališnickým stavům. Vzbouřená Praha se ospravedlňuje před králem a před stavovskou obcí. V zahraničí papež, prelátí a okolní knížata posuzují pražské povstání přehnaně jako novou etapu husitské revoluce. Přímluvy šlechty u krále mírní jeho rozhořčení. Dlouhodobé jednání o smír. Příchod biskupa Augustina do Prahy. Počátky nové smířlivosti mezi katolíky a kališníky. Usmíření krále s Pražany, návrat Vladislavův do Prahy a jeho přestělení na Hrad. Vzpoura obce proti městské radě v Lokti, v Nymburce a v Plzni. Boje městské obce proti konšelům v moravských městech, zejména v Brně v l. 1521–1525. Ani v Praze zápas o moc po r. 1483 neutichl. Nové vzpoury v l. 1502, 1514 vytyčují linii vedoucí k pražskému puči z r. 1524. Zprvu úder proti konzervativním kališníkům (v r. 1523) vystřídán promyšleným nástupem konzervativců smluvených s panstvem. Inspirátorem puče Pašek z Vratu, zneužívající radikalismus velké obce. Útok proti tzv. pikartům a luteránům za pomoci katolického panstva a rádců z okruhu královny Marie. Prvá fáze v březnu 1524. V srpnu 1524 zatčení a vyhnání politických odpůrců z Prahy. Diktátor Pašek terorizuje Pražany, opřen o Řím a královské rádce. Pražský puč signalizuje krizi demokratického hnutí ve městech a podlamuje boj měst proti šlechtě.

Kapitola 3. Spory a boje měšťanů královských měst se šlechtou 322

Hloubka a šíře sporů mezi měšťany a šlechtici. Sebevědomí měšťanstva. Mírnější formy rozporů na Moravě. V Čechách zostření bojů mezi měšťany a šlechtou nastává po r. 1479. Násilná střetnutí českých měst se šlechtou se projevují: 1. v boji proti opovědníkům, 2. v regionálních šarvátkách (např. Loket), 3. v útocích měšťanů proti tvrzím a hradům (šest tvrzí a dva hrady), 4. v třídním boji celozemského charakteru. Celozemské boje proběhly v několika etapách.

Zápas o zemské zřízení 334

Páni v dohodě s rytířstvem – města osamocena. Marné úsilí o zničení zemského zřízení z r. 1500, jež bylo ústavou jen pro šlechtu a preferovalo zájmy panstva. Král pod vlivem rádců stojí za šlechtou. Rendl terčem útoků měst. Bojová jednota českých královských měst z r. 1500 výrazným předělem v zápase se šlechtou. Faktické přiznání třetího hlasu měštům. Neplodné, únavné jednání nevede k dohodě. Obavy z občanské války.

Boje s Kopidlanským a s opovědníky 344

Druhá etapa boje měst proti šlechtě. Zbrklé rozhodnutí pražského městského soudu v r. 1506. Opovědník Jiřík Kopidlanský podporován šlechtou. Spory měst se šlechtou o příslušnost k zemskému soudu a vůbec o soudní rozepře trvají. Úspěšné snahy měšťanů o spolupráci s některými pány a zejména s nižší šlechtou. Král straní stále šlechtě.

Kníže Bartoloměj v čele městského svazu 349

Třetí etapa boje. Východiskem aktivizace městského svazu pevná bojová jednota. Celozemský městský výbor v Budíně tajně sjednává dohodu s knížetem Bartolomějem. Rendl a další rádcí se připojí k měštům. Konflikt na Mělníku. Vzestup vojenské síly měst, politický program Bartolomějův směřuje k posílení královské moci. Pomoc měst králi v r. 1514. Král se přibližuje k měštům. Nenadálá smrt Bartolomějova poškodila města.

Svatováclavská smlouva 359

Městský stav vítězně pokračuje v liniích boje vytyčených Bartolomějem. Smlouva je kompromisem po více než třicetiletém zápolení – vcelku byla úspěchem měst. Ukončila období, kdy hrozi-

*la zemi vnitřní válka. Politická práva měst nedotčena, ekonomická privilegia však ohrožena. Svato-
továclavská smlouva zemským zákonem a základnou spolužití. Úplný klid však nenastal, spory
a boje měst proti šlechtě trvají až do roku 1526.*

Přílohy 373

1. Pozemkový majetek měst získaný v letech 1471–1526 373

2. Pozemkový majetek měšťanů 376

Seznam zkratk 377

Zkrácené citace pramenů a literatury 378

Rejstřík jmen a míst 379